

Magdalena Wiśniewska-Drewniak

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

e-mail: magwis@umk.pl

Wpływ projektowego finansowania na działalność archiwów społecznych jako możliwy problem badawczy*

Abstract

Impact of Project Financing on the Operation of Community Archives as a Possible Research Problem

Community archives are grassroots documentative initiatives including the collection, storage, development, and sharing of archival materials. The paper contains a description of the project-based activities of six community archives. The data was obtained through interviews, observation, and analysis of secondary sources. The issue of the projectification of the work of community archives was included in the research project as a by-product, when it emerged while the author was exploring the research questions concerning the employees of community archives as well as how such initiatives are funded and what challenges they have to face. In the archives under examination, the issue of projectification appears in the context of how it impacts employment and archivist works and what problems are generated by project management.

Keywords: community archives, archival studies, projectification, project management

Słowa kluczowe: archiwa społeczne, archiwistyka, projektyzacja, zarządzanie projektowe

* Artykuł przygotowano w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki pt. „Archiwa społeczne w Polsce – wielokrotne studium przypadku” (2015/19/N/HS3/02466).

1. Wprowadzenie

Pojęcie archiwów społecznych nie jest w literaturze jednoznacznie określone. Wielokrotnie podejmowano w tekstach naukowych próby zdefiniowania tego terminu [Flinn 2007, Flinn, Stevens, Shepherd 2009, Newman 2012, Czarnota 2011, Ziętał 2012, Wiśniewska 2013, Chorążyczewski 2015]. Wydaje się, że zajmujący się tym tematem przedstawiciele archiwistyki instynktownie pojmują archiwa społeczne podobnie. Choć spierają się oni co do szczegółów pojęcia, to wielu z nich zgadza się w jednej kwestii – zjawisko społecznej archiwistyki jest różnorodne, rozmyte, wciąż ewoluujące i trudne do ujęcia w ramy definicyjne [Flinn 2007: 152, Flinn 2011: 5–6, Gilliland, Flinn 2013: 2, Ziętał 2014: 3, Wiśniewska 2016: 195]. W wystarczającym na potrzeby niniejszego artykułu uproszczeniu przyjąć można, że archiwa społeczne to oddolne inicjatywy dokumentacyjne prowadzone przez organizacje trzeciego sektora lub grupy nieformalne, które zajmują się gromadzeniem, przechowywaniem, opracowywaniem i udostępnianiem materiałów archiwalnych. Do materiałów tych mogą należeć fotografie, wspomnienia, pamiętniki, korespondencja, filmy, pocztówki, kroniki, notatki i wszelkie inne źródła historyczne dotyczące wybranego przez dane archiwum tematu – historii lokalnej, historii sportu, mniejszości, jakiegoś konkretnego wydarzenia, zjawiska, grupy społecznej, ruchu społecznego, okresu *etc.*

Celem artykułu jest przedstawienie i ocena projektowego charakteru finansowania oraz działalności archiwów społecznych przestudiowanych w ramach projektu badawczego pt. „Archiwa społeczne w Polsce – wielokrotne studium przypadku” [Wiśniewska-Drewniak 2016]. Badanie to miało na celu stworzenie opisu sześciu archiwów społecznych. Szczególnie ważne było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o to, jak funkcjonują istniejące obecnie w Polsce archiwa społeczne. Zakres badania obejmował takie zagadnienia, jak: powody powstania i cele istnienia zbadanych archiwów, sposoby gromadzenia, przechowywania, opracowywania i udostępniania zasobów archiwalnych oraz ich charakterystyka, działania podejmowane przez archiwum, jego otoczenie, sposoby finansowania, pracownicy, plany na przyszłość i problemy. Zarządzanie projektowe nie stanowiło więc w badaniu odrębnego, zdefiniowanego już na początku problemu badawczego. W trakcie analizy okazało się jednak, że wpływ projektowego sposobu finansowania na istnienie i działanie archiwum powtarza się i jest obserwowany w przypadku wszystkich zbadanych inicjatyw, choć może mieć różny charakter.

2. Przegląd literatury

W Polsce analizy archiwów społecznych nie mają długoletniej tradycji. Można jednak wskazać na pewne próby empirycznego badania zjawiska oddolnego dokumentowania, zarówno w Polsce [Minczykowska 2003, Kudosz, Maciąg 2014, Giziński 2016,

Jóźwik, Martini 2017], jak i za granicą [*The Impact...* 2007, Stevens, Flinn, Shepherd 2009, Newman 2012, Wakimoto, Bruce, Partridge 2013, Cooper 2016]. W jednym tylko przypadku w badaniach tych pojawia się aspekt projektowego zarządzania archiwami społecznymi [Jóźwik, Martini 2017: 66–67]. Ponieważ jednak projektyzacja dotyka przede wszystkim archiwów społecznych prowadzonych przez organizacje pozarządowe, w ogólnej perspektywie zastosowanie może mieć również literatura z zakresu zarządzania projektowego w tego typu podmiotach [Rymsza 2012, Jałocha, Bogacz-Wojtanowska 2016, Janiszewski 2016], choć nie porusza ona kwestii szczegółowych dotyczących związków projektyzacji z działalnością archiwistyczną. Na potrzeby artykułu termin „projektyzacja” stosowany jest w ogólnym znaczeniu dominacji projektów w finansowaniu i organizowaniu działalności opisanych archiwów społecznych.

3. Materiały i metody

W badaniu zastosowano wielokrotne (powtórzone sześciokrotnie) studium przypadku o charakterze opisowym, jako odrębny przypadek traktując archiwum społeczne przede wszystkim jako zbiór informacyjny. Dobór przypadków przeprowadzono na zasadzie celowości, wybierając archiwa jak najbardziej zróżnicowane pod względem charakterystyki zasobu archiwalnego (wielkości, charakteru fizycznego oraz typów materiałów).

Materiał badawczy pozyskano w trakcie badań terenowych – jedno- lub kilkunastu wizyt w archiwach społecznych, które odbyły się między marcem 2016 a lutym 2018 roku. Przeprowadzono częściowo ustrukturyzowane wywiady z twórcami archiwów (od jednego do trzech rozmówców, osoby zajmujące się bezpośrednio działaniami archiwistycznymi oraz – w miarę potrzeby – główne osoby odpowiadające za zarządzanie pracą organizacji społecznej). W trakcie wizyt w archiwum przeprowadzono także obserwację (nieuczestniczącą i nieskategoryzowaną). Materiał empiryczny uzupełniony został o dane zastane, uzyskane zarówno w trakcie wizyty w terenie, jak też przed nią i po niej (np. pomoce archiwalne, raporty i sprawozdania, dokumentacja urzędowa, strony internetowe i profile społecznościowe, literatura naukowa).

Zgromadzone dane wszystkich typów zostały zakodowane (kodowanie *a priori*) i zredukowane. Szczególną uwagę przywiązano do zgodności danych z różnych źródeł. Tak uzyskane informacje zostały ustrukturyzowane w formie tabelarycznej w raport dotyczący przypadku, który został następnie przesłany informatorom w celu weryfikacji zgodności danych (*member checking*). Wszystkie raporty w ostatniej fazie badania poddane zostały analizie krzyżowej według założonych wcześniej kategorii analitycznych (szczegółowych pytań badawczych).

4. Rezultaty

Podstawowym rezultatem badania było wygenerowanie szczegółowego opisu funkcjonowania sześciu zbadanych archiwów społecznych. Zarządzanie projektowe w archiwach społecznych na etapie projektowania badania nie stanowiło odrębnego pytania badawczego, dlatego nie było starannie eksplorowane podczas przeprowadzonych studiów. Mimo tego w trakcie analizy zebranych danych okazało się, że temat „projektacji” w pracy archiwów społecznych w pewnym stopniu pojawił się w każdym zbadanym przypadku. Aspekt ten wystąpił w odniesieniu do trzech podstawowych zagadnień: wpływ pracy projektowej na działalność archiwalną; projekty a zatrudnienie; projektacja jako problem.

Archiwa społeczne nie mają regularnego, odgórnego finansowania. Wszystkie badane archiwa społeczne finansowane były projektowo – przez różnego typu konkursy organizowane przede wszystkim przez instytucje państwowe (np. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Narodowy Instytut Audiowizualny) oraz samorządowe (zwłaszcza na szczeblu miasta). Warto w tym miejscu zaznaczyć, że realizowane przez archiwa projekty miały różny charakter, w dużej części społeczny, edukacyjny, kulturalny – a niekoniecznie stuprocentowo związany z działalnością *stricte* archiwistyczną. Archiwa społeczne właściwie zawsze oprócz zadań z zakresu działania archiwum realizowały też cele o charakterze społecznym, na przykład animowanie lokalnej społeczności, wzmacnianie poczucia przynależności, rozwój tożsamości, podnoszenie i promowanie wiedzy na jakiś (wybrany przez archiwum) temat. W wielu archiwach społecznych występuje sytuacja, w której archiwum i dokumentowanie przeszłości nie jest celem nadrzędnym, celem samym w sobie, ale narzędziem służącym szeroko pojętej działalności społecznej i kulturalnej. Taką hierarchię w dużej części miały również projekty realizowane przez zbadane archiwa. Z drugiej strony dużo bardziej popularne są konkursy grantowe na projekty związane na przykład z promowaniem dziedzictwa, animowaniem lokalnej społeczności czy edukacją niż takie, w ramach których finansować można działalność typowo archiwistyczną. Na tym tle obecnie wyróżniają się organizowane od 2016 roku konkursy dotacyjne ogłaszane przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych pn. „Wspieranie działań archiwalnych”, w których mogą brać udział archiwa społeczne prowadzone przez organizacje pozarządowe [Regulamin... 2018].

W trakcie badania okazało się, że projektowe finansowanie działalności archiwów społecznych związane było nie tylko z rytmem ich pracy (o czym też dalej), ale również dostosowywaniem szczegółowych sposobów prowadzenia działalności archiwistycznej do potrzeb i formalnych wymagań projektów.

W Bronowickim Archiwum Społecznym¹ zasób archiwalny (nagrania wspomnień najstarszych mieszkańców Bronowic oraz kopie archiwaliów z ich domowych archiwów) podzielony został na zespoły archiwalne zgodnie z ofiarodawcami, co jest dość rzadkie w przypadku archiwów społecznych, które częściej stosują tematyczne lub rodzajowe kryterium dzielenia archiwaliów [Czarnota 2016b]. Struktura zasobu, która może przypominać realizację klasycznej archiwistycznej zasady poszanowania zespołu archiwalnego [Chorażyczewski 2014: 41], ma jednak swoje korzenie w potrzebie realizacji projektu finansowanego przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej (program „Fundusz inicjatyw obywatelskich”). Konkretniej chodzi o potrzebę sprawozdawczą:

Sposób organizacji zasobu ze względu na ofiarodawcę był istotny dla mnie ze względu na konieczność zdania potem sprawy ministerstwu z realizacji tego projektu, z przygotowywania tej dokumentacji projektowej. Bo to był też element dokumentacji projektowej, nie tylko element zasobu archiwalnego. Z kolei na stronie internetowej, jak pewnie już zauważyłaś, te dokumenty, są skatalogowane, uporządkowane trochę inaczej: wedle porządku chronologicznego, a potem tematycznego. Czyli jest pewien rozdźwięk [Martini 2016].

Potrzeba skwantyfikowanego raportowania działalności archiwum wymogła na koordynatorce archiwum (oraz projektów) prowadzenie innych, dodatkowych w stosunku do klasycznej działalności archiwalnej spisów i ewidencji materiałów archiwalnych oraz działań prowadzonych przez archiwum. Dokumenty te zawierają na przykład informacje o liczbie przeprowadzonych wywiadów, pozyskanych kopii archiwaliów, wejściach na stronę internetową itd. [Martini 2016].

Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemysłu² w swoim zasobie archiwalnym posiada pięć opracowanych zespołów i zbiorów archiwalnych. Tylko dwa z nich (kolekcja „Dwie okupacje (1939–1941 i 1941–1944). Życie codzienne na pograniczu” oraz spuścizna dr. Aleksandra Kolańczuka) otrzymały swoje własne numery, odpowiednio 11 i 10, które zostały umieszczone w inwentarzach archiwalnych. Powodem tego działania były formalne wymogi projektu finansowanego przez Narodowy Instytut Audiowizualny w zakresie programu „Archiwistyka

¹ Bronowickie Archiwum Społeczne jest cyfrowym archiwum społecznym, w skład którego wchodzi nagrane wspomnienia mieszkańców Bronowic Małych oraz kopie dokumentów przez nich przekazanych (głównie fotografii), dotyczące historii życia codziennego i tradycji Bronowic – kiedyś podkrakowskiej wsi, obecnie części miasta Krakowa.

² Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemysłu to stowarzyszenie powstałe na kanwie Stacji Naukowej Polskiego Towarzystwa Historycznego Oddział w Przemysłu. Instytut jest centrum informacyjnym prowadzącym bibliotekę naukową dotyczącą głównie tematyki ukraiноznawczej. Ponadto głównymi polami aktywności PWIN jest działalność badawcza oraz wydawnicza. Archiwalia posiadane przez PWIN to dokumentacja własna organizacji oraz materiały przejęte po PTH, a także darowizny dotyczące tematyki, którą zajmuje się Instytut, w tym spuścizny osób prywatnych.

społeczna”, w ramach którego w latach 2012 i 2013 część tych zasobów została opracowana oraz zdigitalizowana. W efekcie w archiwum znajduje się pięć zespołów i zbiorów – dwa z nich mają numery 10 i 11, a pozostałe nie są numerowane; w numeracji zespołów/zbiorów cyfr od 1 do 9 brak [Kowal 2017].

Stowarzyszenie Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku³ w 2017 roku realizowało projekt dotowany z Urzędu Miasta Gdańsk dotyczący wydania trzech subiektywnych lokalnych przewodników, do których należało najpierw zebrać materiały – wspomnienia mieszkańców, pocztówki, archiwalia. W efekcie realizacji projektu powstały przewodniki pt. *Plac Wałowy i okolice, Dolne Miasto z kajaka* oraz *Dzielnica fabrycznych kominów*. Co ciekawe jednak, plac Wałowy nie jest częścią gdańskiego Dolnego Miasta, którego historią zajmują się Opowiadacze. Prezes Stowarzyszenia Jacek Górski mówił o tej sytuacji następująco:

A plac Wałowy się tu znalazł, bo składaliśmy do Działu Rewitalizacji [Urzędu Miasta Gdańsk – przyp. M.W.D.], toteż trzeba było pomyśleć o tym, żeby to był projekt, który będzie związany z ich działalnością. Więc nie mogliśmy wymyślić jakiegoś projektu, który by nie dotyczył drugiego etapu rewitalizacji. Ale my o pl. Wałowym nie wiemy prawie nic... [Górski 2018]

Dotychczas w przypadku zbierania materiałów na temat Dolnego Miasta Opowiadacze wykorzystywali przede wszystkim osobiste znajomości i relacje sąsiedzkie. Poszukiwanie źródeł do historii placu Wałowego nie mogło się jednak odbywać w ten sposób, ponieważ plac Wałowy leży poza Dolnym Miastem i członkowie Stowarzyszenia nie mieli w tym miejscu znajomych, sąsiadów czy kolegów ze szkoły. Pójście na kompromis ze względu na charakter finansowania projektu i związane z tym wymogi formalne zmusiło więc twórców archiwum do przyjęcia innej strategii dokumentacyjnej – udania się pod adresy zawierające nazwy ulic z tej okolicy odnalezione w ogłoszeniach drobnych z gdańskiej prasy codziennej pochodzących z okresu od końca lat czterdziestych do końca lat osiemdziesiątych XX wieku.

Fundacja Archeologia Fotografii⁴ opracowuje gromadzone przez siebie spuścizny polskich fotografów w specyficznym rytmie, odbiegającym od opracowania

³ Stowarzyszenie Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku zajmuje się dokumentowaniem historii i teraźniejszości Dolnego Miasta (jednej z dzielnic wchodzących w skład gdańskiego Śródmieścia) oraz szerokimi działaniami na rzecz rewitalizacji Dolnego Miasta oraz polepszania jego wizerunku. W ramach swojej działalności członkowie Stowarzyszenia m.in. nagrywają wspomnienia o dzielnicy, kolekcjonują kopie zdjęć z rodzinnych albumów, kupują pocztówki i przedwojenne fotografie Dolnego Miasta. Stowarzyszenie opublikowało łącznie sześć subiektywnych przewodników po Dolnym Mieście oraz książkę o historii dzielnicy do 1945 roku. Latem Opowiadacze Historii wcielają się w Lokalnych Przewodników, prowadząc alternatywne spacerunki po dzielnicy.

⁴ Fundacja Archeologia Fotografii przechowuje archiwa fotograficzne dwunastu wybitnych polskich fotografów działających w XX w., m.in. Zofii Chomętowskiej, Wojciecha Zamecznika, Mariusza Hermanowicza, Antoniego Zdebiaka, Andrzeja Georgiewa. Na własność Fundacja posiada wyłącznie archiwum Chomętowskiej – pozostałe archiwa mają charakter depozytu. Fundacja podejmuje liczne

w klasycznych archiwach, gdzie najpierw całość zespołu zostaje poddana systematyzacji, następnie układ ten jest utrwalony przez opis archiwalny, a dopiero potem materiały te można udostępnić (również w formie zdigitalizowanej) [Kwiatkowska 2016]. W przypadku Fundacji Archeologia Fotografii rytm prac nad poszczególnymi archiwami fotograficznymi zależy od realizowanego w danym momencie projektu, na przykład związanego z wystawą prac danego fotografa i/lub publikacją jego prac w formie książkowej. W efekcie tempo prac nad archiwum danego twórcy czy specyficzną jego częścią wzrastało, gdy realizowany był odpowiedni projekt, szczególnie w jego finalnej fazie. O współwystępowaniu digitalizacji i opracowania archiwalnego w FAF tak wypowiadała się prezes Fundacji Karolina Puchała-Rojek:

Raczej ta praca idzie równolegle, mimo że wcale nie powinna tak wyglądać. Zdajemy sobie sprawę, że w idealnej sytuacji powinno być tak, że mamy archiwum, ktoś siedzi przez dwa lata, porządkuje, nadaje sygnatury i dopiero potem następuje digitalizacja. To jest niemożliwe ze względu na system dotacji, który wymaga udostępniania tych materiałów [Puchała-Rojek, Przybyło-Ibadullajev 2018].

Wyjątkiem był realizowany przez fundację projekt opracowania i digitalizacji archiwum Zofii Chomętowskiej finansowany przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych, który umożliwił projektowe sfinansowanie opracowania archiwum. Jednak konkurs ten dotyczy tylko materiałów, które są w posiadaniu danej organizacji społecznej, a wszystkie archiwa przechowywane przez FAF, poza wspomnianym archiwum Chomętowskiej, mają formę depozytu i prace nad nimi nie mogły być finansowane przez NDAP.

Projektowy rytm pracy archiwów społecznych wpływa także na zatrudnienie ich zespołów. W przypadku archiwów społecznych używanie terminu „pracownicy” nie zawsze jest uzasadnione – ogromna część osób zajmujących się tymi archiwami wykonuje swoje zadania w ramach wolontariatu. Zatrudnienie i otrzymywanie wynagrodzenia za tę pracę możliwe jest niemal wyłącznie poprzez finansowanie projektowe. Ma to swoje istotne konsekwencje.

Jedną z nich jest zmieniająca się zależnie od realizowanych projektów liczba osób zatrudnionych w archiwum społecznym, czy w ogóle współpracujących z nim (również nieodpłatnie). W odpowiedzi na pytanie o to, ile osób współpracuje z Bronowickim Archiwum Społecznym, Natalia Martini stwierdziła:

Myślę, że pięć osób, na ten moment, bo to się zmienia. Jeżeli znowu dostaniemy dotację, no to znowu praca tego archiwum... ona się trochę zmienia jeśli chodzi o zasoby ludzkie. W zależności od tego, czy akurat realizujemy jakiś projekt, który ma swoje określone ramy

działania wokół archiwów fotograficznych – wystawy, warsztaty, konferencje, spotkania. Wykazuje również dużą aktywność wydawniczą, publikując liczne katalogi wystaw i albumy.

i z którego się musimy potem wypowiadać, czy jesteśmy między projektami i robimy to całkowicie dowolnie [Martini 2016].

Również liczba pracowników lub forma ich zatrudnienia w Południowo-Wschodnim Instytucie Naukowym jest niestała:

26 lat istnieje instytut. Były takie okresy, że ludzie pracowali albo społecznie, albo płaciliśmy tylko ZUS, później jakoś wyrównywaliśmy – bardzo różna była sytuacja finansowa. (...) Czasem, jak nie ma pieniędzy, muszą przejść na pół etatu [Stępień 2017].

Jest to organizacja pozarządowa utrzymująca się z grantów, darowizn, nie mamy stałego źródła dofinansowania, a więc nawet forma zatrudnienia jest taka bardzo płynna, w zależności od środków. Niejednokrotnie polega na wolontariacie albo na pracy w rodzaju prac interwencyjnych czy też staży [Kowal 2017].

Pracownicy Fundacji Archeologia Fotografii chwilowo mogą być spokojni o swoje zatrudnienie, ponieważ fundacja realizuje obecnie projekty wieloletnie. Nie zawsze jednak sytuacja wyglądała w ten sposób, o czym mówiła Karolina Puchała-Rojek:

Te dotacje zawsze są obcinane i to z reguły się przekłada na obcinanie wynagrodzeń (...). Mówię to z przykrością. Jedyne, co się w ostatnich latach zmieniło na plus, to że mamy jeden projekt z miasta trzyletni, dostaliśmy w zeszłym roku, i projekt digitalizacji, też wieloletni. (...) Dzięki temu wiem, że wszystkim mogę powiedzieć: jesteście zatrudnieni do końca projektu. (...) Były już takie lata, kiedy mówiliśmy – niestety, musimy zejść z wynagrodzeń, bo po prostu nie mamy pieniędzy. Teraz te wieloletnie programy to bardzo zmieniły. To jest duże obciążenie, również psychiczne [Puchała-Rojek, Przybyło-Ibadullajev 2018].

Wspomniane przez informatorkę zmniejszanie dotacji na przyznane projekty, które wymagało redukcji kwot kosztorysu, zostało wskazane jako problem również przez Jacka Górskiego, prezesa Stowarzyszenia Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku [Górski 2018].

W latach 2016 i 2017 Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej⁵ finansowało swoje działania związane przede wszystkim z opracowaniem i zabezpieczeniem zasobu archiwalnego dzięki grantom z Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. W przypadku tego archiwum nie pojawił się jednak problem niestabilności

⁵ Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej jest częścią posiadającego przedwojenne tradycje Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna. Materiały gromadzone w archiwum dotyczą zwłaszcza historii założonego w dwudziestolecie międzywojennym miasta oraz opozycji demokratycznej lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Duża część archiwum została profesjonalnie opracowana w ramach dotacji z Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w latach 2016 i 2017.

zatrudnienia, bo osoby w nim działające traktują tę aktywność jako działalność dorywczą, poza swoją pracą zarobkową. Problemem okazało się nieprzewidziane na etapie pisania wniosku konkursowego nagromadzenie prac archiwistycznych pod koniec 2017 roku, o którym Bogdan Wróblewski mówił następująco:

Jesteśmy po tych dwóch projektach, mimo tego, że w drugim korzystaliśmy z doświadczeń pierwszego, to pewne rzeczy nas zupełnie zaskoczyły. Na przykład pracochłonność pewnych działań związanych z opracowywaniem, pisaniem inwentarzy. To jest makabryczna robota. (...) Całą jesień wracałem z pracy, jadłem obiad, potem cały wieczór siedziałem i coś robiłem, do godziny 22, do 23. I nie tylko ja, bo właściwie sześć osób tak żyło cały październik, listopad i grudzień, do świąt [Wróblewski 2018].

Dorota Zawacka-Wakarecy, prezeska Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej – Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek⁶, jako podstawowy problem w działalności organizacji wskazywała problemy finansowe, jednak nie tyle sam brak funduszy, ile potrzebę deklarowania wkładu własnego w część konkursów dotacyjnych oraz brak możliwości projektowego finansowania codziennego funkcjonowania fundacji:

Jesteśmy organizacją pożytku publicznego i jako taka nie mamy stałego dochodu. Ten brak stałych finansów to jest pewien problem. Oczywiście, piszemy wnioski we wszystkich możliwych konkursach (...) i bardzo często na pewne projekty udaje nam się pozyskać środki. Właściwie z tego funkcjonujemy. Lepsze są te środki krajowe, ministerialne, bo tam zawsze są koszty pośrednie, nie musimy mieć własnego wkładu – co jest ogromną bolączką organizacji pozarządowych, nie tylko naszej. Bo przecież ten budynek trzeba utrzymać. Brak jest pieniędzy na życie. (...) To jest problem – te pieniądze na życie. Nie na działalność – bo te pieniądze mamy z konkursów, z projektów [Zawacka-Wakarecy 2017].

Motyw postrzegania projektowego zarządzania archiwum jako problemu pojawia się także w innych zbadanych archiwach społecznych. Bogumiła Kowal, archiwistka

⁶ Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej formalnie powstała w 1990 roku, jednak działania dokumentacyjne i sposoby pracy są spadkiem po aktywności podejmowanej przez Elżbietę Zawacką już pod koniec lat sześćdziesiątych. Na zasób archiwalny Fundacji składają się materiały dotyczące trzech głównych tematów: dziejów wojennej konspiracji na Pomorzu, dziejów wojskowej służby Polek oraz dziejów Wydziału Łączności Zagranicznej Komendy Głównej AK „Zagroda”. Najważniejszą część zasobu archiwalnego stanowią teczki osobowe (łącznie kilka tysięcy) ukazujące te trzy zagadnienia przez pryzmat osobistych losów żołnierzy. Fundacja posiada również zbiory muzealne i biblioteczne. Organizacja prowadzi ożywioną działalność edukacyjną i popularyzatorską, organizując prelekcje, warsztaty, spotkania oraz konferencje naukowe i popularnonaukowe, a także wydając słowniki biograficzne oraz materiały z przeprowadzanych sesji.

w Południowo-Wschodnim Instytucie Naukowym w Przemysłu, zapytana o sposób finansowania archiwum mówiła następująco:

Finansowanie jest takie jak mówiłam, brak finansowania, utrzymywanie się w sytuacji bardzo trudnej, ponieważ jest to sytuacja, która może się skończyć w taki sposób, że w jednym roku instytut funkcjonuje w granicach fantastycznych, natomiast na drugi rok nie istnieje [Kowal 2017].

Oparcie działalności Fundacji Archeologia Fotografii na niestabilnym systemie grantowym zostało przez prezeskę Karolinę Puchałę-Rojek wskazane jako podstawowy problem organizacji:

Zadajemy sobie pytanie, czy my rzeczywiście powinniśmy to tak robić [czy jesteśmy idealną instytucją do opieki nad archiwami – przyp. M.W.D.]. Zdajemy sobie sprawę, że mamy bardzo cenne archiwa, które właściwie powinny się znajdować pod opieką instytucji o stałym finansowaniu. Jesteśmy NGO-sem i jesteśmy bardzo podatni na ten zmienny system dotacji. Akurat mamy teraz świetną sytuację, bo mamy trzyletnią dotację, już teraz dwu-. Więc wiemy, co będzie za rok. Ale ten poprzedni system, który sprawiał, że właściwie do marca nie wiedzieliśmy, czy w ogóle będziemy dalej pracować, czy mamy zwalniać pół zespołu i wyciszać pracę nad archiwami... To jest bardzo frustrujące. I zdajemy sobie sprawę, że to nie jest system, w którym opieka nad tymi zbiorami, które mamy, powinna funkcjonować [Puchała-Rojek, Przybyło-Ibadullajev 2018].

5. Dyskusja

Z powyższych przykładów wynika, że archiwa społeczne polegające na grantowym systemie finansowania swojej działalności pracują w niestabilnym, zależnym od uzyskania finansowania projektem rytmie, który może również negatywnie oddziaływać na osoby zatrudnione przez te placówki lub z nimi współpracujące. Ponadto system ten, czasem ze względu na rytm działań, a czasem z powodu szczegółowych wymagań projektu, może bezpośrednio wpływać na stosowane przez archiwa społeczne rozwiązania związane *stricte* z wykonywaniem funkcji archiwum. Można przypuszczać, że jest to wpływ negatywny. Działalność archiwalna, a więc gromadzenie, przechowywanie, opracowywanie i udostępnianie materiałów archiwalnych, zwłaszcza w przypadku większych archiwów, musi być planowana z szerszą niż roczną perspektywą, a obecnie programy grantowe, z których najczęściej korzystają polskie archiwa społeczne, rzadko dają taką możliwość. Natalia Martini i Artur Józwick słusznie zauważyli, że:

Przekłada się to na trudności związane z realizowaniem długofalowych i spójnych wewnętrznie programów działania oraz podtrzymywaniem zaangażowania głównych odbiorców działalności archiwalnej w okresach między projektami [Józwick, Martini 2017: 66–67].

Jak wspominałam wcześniej, w przeprowadzonych badaniach temat projektów nie stanowił osobnego pytania badawczego i nie był głębiej eksplorowany, dlatego tekst ten należy potraktować jedynie jako wprowadzenie do problematyki. Warto jednak zastanowić się nad tym, że niemal wyłącznie projektowe finansowanie archiwów, a w konsekwencji nierówny rytm ich pracy i brak możliwości długofalowego planowania działalności, jest nie tylko niedogodnością, ale też bezpośrednim zagrożeniem dla tych archiwów. Żadne z sześciu zbadanych archiwów społecznych nie planowało swojej przyszłości na dalej niż rok do przodu (poza Fundacją Archeologia Fotografii, która i tak miała perspektywę maksymalnie trzyletnią). Archiwa społeczne są efemeryczne, powstają i przestają istnieć niekiedy w przeciągu zaledwie kilku lat. Należy jednak zdać sobie sprawę z tego, że owe archiwa, podobnie jak inne archiwa historyczne, gromadzą narodowy zasób archiwalny, a więc materiały archiwalne, które są materialnym dziedzictwem kulturowym istotnym nie tylko na poziomie lokalnym, którego zazwyczaj dotyczą.

Remedium na ten stan rzeczy można upatrywać w regularnych, organizowanych od 2016 roku przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych konkursach dotacyjnych, w których udział mogą brać również archiwa społeczne prowadzone przez organizacje pozarządowe. Jest to jednak kolejne działanie projektowe, tym razem nakierowane po prostu bardziej szczegółowo na działalność *stricte* archiwistyczną. Wpływa pozytywnie na finansowanie archiwów społecznych, ale nie na rytm ich pracy i pewność istnienia w dłuższej perspektywie. Konkursy te ogłaszane są bowiem z niewielkim wyprzedzeniem, finansują stosunkowo małą liczbę archiwów społecznych, projekty trwają tylko kilka miesięcy, a ponadto ich organizowanie jest fakultatywne – nie ma żadnej gwarancji, że w kolejnych latach będą kontynuowane [Czarnota 2016a: 301].

W podobny sposób można patrzeć na działania Fundacji Ośrodka KARTA, która zajmuje się między innymi konsolidowaniem ruchu archiwów społecznych, szkoleniami dla społecznych archiwistów, a także zapewnieniem zaplecza w postaci systemu do opisywania zasobów archiwów społecznych. Jednak KARTA również jest archiwum społecznym, zależnym od publicznych dotacji, a wszystkie wspomniane działania realizuje w trybie projektowym.

Nie można jednak postrzegać projektowego finansowania działalności archiwów społecznych wyłącznie z negatywnej perspektywy. Owszem, generuje ono opisane powyżej problemy, ale jednocześnie daje jakkolwiek szansę na prowadzenie tej działalności. Projekty finansują nie tylko ewentualne zatrudnienie dla społecznych archiwistów, ale także konserwację archiwaliów, materiały i sprzęty służące do przechowywania archiwaliów i obsługi podstawowych funkcji archiwów, działania popularyzatorskie i promocję archiwum, hosting stron internetowych, sprzęt służący nagrywaniu historii mówionej i wiele innych. Bez tego wykonywanie podstawowych funkcji archiwalnych, a nawet istnienie bardzo licznych archiwów społecznych, nie byłoby możliwe.

Zagadnienie wpływu zarządzania projektowego na działalność archiwów społecznych jest interesującym i ważnym polem przyszłych badań, które może być eksplorowane przez specjalistów z różnych dyscyplin wiedzy. W perspektywie przedstawionej powyżej analizy tematy dalszych badań mogą stanowić na przykład kwestia wpływu projektyzacji na kształt samej działalności archiwistycznej, na osoby zaangażowane w prace archiwum oraz na bezpieczeństwo przechowywanych w nich materiałów archiwalnych, a także problem tracenia przez archiwa społeczne niezależności i ewentualne dostosowywanie działań do wymogów grantodawców.

Bibliografia

- [b.a.] (2007), *The Impact of Community Archives. Summary of Independent Research Commissioned by the Community Archives Development Group (CADG)*, [dok. elektr.], dostęp online: http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/CADG_-_PRINT_version.doc [odczyt: 3 czerwca 2018].
- [b.a.] (2018), *Regulamin konkursu na realizację zadania publicznego: „Wspieranie działań archiwalnych 2018”*, [dok. elektr.], dostęp online: <http://bip.ap.gov.pl/dokument.php?iddok=5637&idmp=1872&r=o> [odczyt: 6 czerwca 2018].
- Chorażyczewski W. (2014), *Archiwistyka dla początkujących*, „Repozytorium Uniwersytetu Mikołaja Kopernika”, [dok. elektr.], dostęp online: <https://repozytorium.umk.pl/handle/item/2191> [odczyt: 3 czerwca 2018].
- Chorażyczewski W. (2015), *Archiwa społeczne jako fenomen kulturowy*, [w:] T. Czarnota, M. Konstankiewicz (red.), *Archiwa organizacji pozarządowych w Polsce*, Lublin–Warszawa: UMCS-NDAP, 9–22.
- Cooper D. (2016), *House Proud: an Ethnography of the BC Gay and Lesbian Archives*, „Archival Science”, Vol. 16, Issue 3, 261–288.
- Czarnota T. (2011), *Komu są potrzebne społeczne archiwa?*, „Archiwista Polski”, nr 4(64), 15–33.
- Czarnota T. (2016a), *Oddziaływanie państwa na niepaństwowy zasób archiwalny w Polsce – od teorii do praktyki*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, tom 13, 291–309.
- Czarnota T. (2016b), *Rozwiązania stosowane w zakresie opracowywania zbiorów archiwów społecznych*, [w:] K. Ziętał (red.), *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, Warszawa: Fundacja Ośrodka KARTA, 34–52.
- Flinn A. (2007), *Community Histories, Community Archives. Some Opportunities and Challenges*, „Journal of the Society of Archivists”, Vol. 28, Issue 2, 151–176.
- Flinn A. (2011), *Archival Activism. Independent and Community-led Archives, Radical Public History and the Heritage Professions*, „InterActions: UCLA Journal of Education and Information Studies”, Vol. 7, Issue 2, 5–6.
- Flinn A., Stevens M., Shepherd E. (2009), *Whose Memories, Whose Archives? Independent Community Archives, Autonomy and the Mainstream*, „Archival Science”, Vol. 9, Issue 1–2, 71–86.

- Gilliland A., Flinn A. (2013), *Community Archives. What Are We Really Talking about?*, [dok. elektr.], dostęp online: https://www.monash.edu/__data/assets/pdf_file/0007/920626/gilliland_flinn_keynote.pdf [odczyt: 6 czerwca 2018].
- Giziński P. (2016), *Przegląd pomorskich archiwów społecznych – podsumowanie projektu gdańskiego Oddziału Stowarzyszenia Archiwistów Polskich*, Gdańsk: SAP, [dok. elektr.], dostęp online: <http://sap.archiwapomorskie.pl/wp-content/uploads/2016/11/raport-z-archiwistyki-spolecznej.pdf> [odczyt: 7 czerwca 2018].
- Górski J. (2018), *Wywiad nt. archiwum Stowarzyszenia Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku*, rozmawiała: Wiśniewska-Drewniak M., Gdańsk: archiwum prywatne M.W.D.
- Jałocha B., Bogacz-Wojtanowska E. (2016), *The Bright Side of Social Economy Sector's Projectification: a Study of Successful Social Enterprises*, „Project Management Research and Practice”, Vol. 3, 1–20.
- Janiszewski Ł. (2016), *Metodyka zarządzania projektami w bieżącej działalności organizacji trzeciego sektora*, „Journal of Capital Market and Behavioral Finance”, Vol. 1(3), 7–20.
- Jóźwik A., Martini N. (2017), *Realia funkcjonowania archiwów społecznych i czynniki sprzyjające ich rozwojowi*, [w:] A. Jóźwik, K. Ziętał (red.), *Archiwistyka społeczna. Diagnoza i wyzwania*, Warszawa: Fundacja Ośrodka KARTA, 62–75.
- Kowal B. (2017), *Wywiad nt. archiwum Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemysłu*, rozmawiała: Wiśniewska-Drewniak M., Przemysł: archiwum prywatne M.W.D.
- Kudosz M., Maciąg A. (2014), *Archiwa społeczne w Polsce. Wyniki badania ankietowego przeprowadzonego w 2014 r. przez Ośrodek KARTA*, Warszawa: Fundacja Ośrodka KARTA, [dok. elektr.], dostęp online: http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/badanie2014archiw-spoleczne.pdf [odczyt: 15 sierpnia 2017].
- Kwiatkowska W. (2016), *Metodyka opracowania zasobu archiwalnego ze szczególnym uwzględnieniem akt spraw*, Toruń: Wyd. Nauk. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Martini N. (2016), *Wywiad nt. Bronowickiego Archiwum Społecznego*, rozmawiała: Wiśniewska M., Kraków: archiwum prywatne M.W.D.
- Minczykowska K. (2003), *Społeczne ośrodki dokumentacji dziejów konspiracji 1939-1945 w Polsce*, „Archiwista Polski”, nr 2(30), 39–50.
- Newman J. (2012), *Sustaining Community Archives*, „APLIS”, Vol. 25, Issue 1, 37–45.
- Puchała-Rojek K., Przybyło-Ibadullajev M. (2018), *Wywiad nt. archiwum Fundacji Archeologia Fotografii*, rozmawiała: Wiśniewska-Drewniak M., Warszawa: archiwum prywatne M.W.D.
- Rymsza M. (2012), *Zarządzanie w trzecim sektorze z perspektywy cyklu życia organizacji pozarządowych*, [w:] E. Bogacz-Wojtanowska, W. Gumuła, S. Rębisz (red.), *Zróżnicowanie i zmienność społecznego świata*, Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 197–209.
- Stevens M., Flinn A., Shepherd E. (2009), *Activists in the Archives: Making History in a Diverse Society. A Summary of the Report of the AHRC Project 'Community Archives and Identities: Documenting and Sustaining Community Heritage'*, [dok. elektr.], dostęp online: http://www.ucl.ac.uk/dis/icarus/projects/community-archives/tab-box/UCL_community_archives_report_-_summary.doc [odczyt: 3 czerwca 2018].

- Stępień S. (2017), *Wywiad nt. archiwum Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemysłu*, rozmawiała: Wiśniewska-Drewniak M., Przemysł: archiwum prywatne M.W.D.
- Wakimoto D.K., Bruce C., Partridge H. (2013), *Archivist as Activist: Lessons from Three Queer Community Archives in California*, „Archival Science”, Vol. 13, Issue 4, 293–316.
- Wiśniewska M. (2013), *Postmodernizm a archiwa społeczne*, „Archiwista Polski”, nr 2(70), 25–29.
- Wiśniewska M. (2016), *History of Community Archiving in Poland*, [w:] F. Foscarini, H. MacNeil, B. Mak, G. Oliver (ed.), *Engaging with Records and Archives. Histories and Theories*, London: Facet Publishing, 195–209.
- Wiśniewska-Drewniak M. (2016), *Community Archives in Poland – Multiple Case Study: Description of the Research Project*, „Repozytorium Uniwersytetu Mikołaja Kopernika”, [dok. elektr.], dostęp online: <http://repozytorium.umk.pl/handle/item/3888> [odczyt: 6 kwietnia 2018].
- Wróblewski B. (2018), *Wywiad nt. Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej*, rozmawiała: Wiśniewska-Drewniak M., Podkowa Leśna: archiwum prywatne M.W.D.
- Zawacka-Wakarecy D. (2017), *Wywiad nt. Fundacji General Elżbiety Zawackiej*, rozmawiała: Wiśniewska-Drewniak M., Toruń: archiwum prywatne M.W.D.
- Ziętał K. (2012), *Wstęp*, [w:] K. Ziętał (red.), *Archiwistyka społeczna*, Warszawa: Fundacja Ośrodka KARTA, 7–13.
- Ziętał K. (2014), *KARTA i archiwa społeczne*, „Biuletyn EBIB”, No. 6(151).